

VLEN-Nieuwsbrief

Nieuwsbrief 86 - Jaargang 36 - mei 2024

Vale vleermuis in Wageningen. Foto: Marjolein van Adrichem

De VLEN-Nieuwsbrief is een uitgave van Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN)

Inhoudsopgave

Voorwoord en agenda voor vleermuisminners	p.	3
Vale vleermuis in Wageningen Marjolein van Adrichem	p.	4
Zomerverblijven van laatvlieger in WEDI-plaatvoorziening; onverwachtse bijvangst van dwergvleermuis-mitigatie Hoksberg, M.G., M. Kraeima & R. Olthof	p.	9
Bijenbekjes en vleermuizen. Een dodelijke combinatie! San Claessens-Isarin, Rob Vermeulen, Sjoerd Wiggers & Erika Loonen	p.	15
Rosse vleermuis vangt akkerhommel Jan Keizer	p.	17
Winterhalfjaarmonitoring van activiteit van Gewone dwergvleermuis Reinier Meijer	p.	19
Adressen Vleermuiswergroepen in Nederland	p.	25
Colofon	p.	26

Voorwoord

De eerste nieuwsbrief van 2024 staat weer voor jullie klaar. Door de auteurs en de redactie is er noeste arbeid verricht om de artikelen met jullie te kunnen delen en we kijken alweer uit naar de volgende editie die spoedig op deze zal volgen. Veel leesplezier namens de redactie!

Agenda voor vleermuisminners

Hieronder de agenda voor 2024:

[23-25 augustus](#)

Nacht van de vleermuis

[2-6 september - Tarragona \(Spain\)](#)

European Bat Research Symposium

[26 oktober](#)

Vlendag

Heb je input voor deze agenda? Stuur een mail naar: redactie@vleermuis.net

Zie ook:

[Home \(vleermuis.net\)](#)

[Home \(vleermuizenvangen.nl\)](#)

[Nacht van de Vleermuis](#)

[Home - Nacht van de Nacht](#)

[EBRS 2024 Tarragona](#)

[Events & Training - Bat Conservation Trust \(bats.org.uk\)](#)

Vale vleermuis in Wageningen

Marjolein van Adrichem

Elke winter worden er in Nederland honderden vleermuiswinterverblijven geteld binnen het NEM Meetprogramma Wintertellingen Vleermuizen om verschillende vleermuissoorten te monitoren. Tijdens een van deze tellingen, op 20 januari 2024, vond een telgroep een bijzondere gast in een object in Wageningen. In dit object, waar doorgaans franjes-taarten, watervleermuizen, gewone grootvleermuizen en een enkele baardvleermuis worden geteld, werd dit jaar voor het eerst een vale vleermuis waargenomen!

De vale vleermuis hing vrij hoog aan het plafond in het deel van het object dat het minst in contact staat met de buitenlucht. Meteen

viel op dat dit dier duidelijk groter was dan de dieren die hier meestal worden waargenomen. Ook de grote, nogal vlezigere oren en grote snuit vielen op (Figuur 1). Daarnaast wordt deze soort wel eens omschreven als een “bottenzak”; dat was ook bij dit dier wel van toepassing (Figuur 2).

Het is voor zover bekend voor het eerst dat er een vale vleermuis in Wageningen is waargenomen en ook voor het eerst dat er een vale vleermuis in een steenfabriek is gevonden. Deze waarneming is een mooie aanleiding om er eens wat dieper in te duiken; want hoe zit het eigenlijk met de verspreiding en met de wintertrend van deze soort?

Figuur 1. De vale vleermuis die in Wageningen werd gevonden (foto: Marjolein van Adrichem).

Figuur 2. De vale vleermuis die in Wageningen werd gevonden (foto: Marjolein van Adrichem).

Huidige verspreiding

De vale vleermuis komt voor in West-, Centraal- en Zuid-Europa. De noordwestelijke grens van het verspreidingsgebied loopt door Nederland en België (Vlaanderen). In het zuiden van Engeland (Sussex) overwinteren voor zover bekend twee individuen; dit zijn de meest noordwestelijk gevonden individuen ter wereld.

De vale vleermuis wordt 's zomers in zeer lage dichtheden in het oosten en het zuiden van Nederland aangetroffen. In 2018 is een kraamkolonie van de vale vleermuis gevonden in het Geuldal in Zuid-Limburg (Janssen & Verheggen, 2024). Deze soort jaagt in bossen zonder ondergroei of boven korte vegetatie. De vale vleermuis plukt zijn prooien vaak van de grond en eet voornamelijk grotere prooien zoals loopkevers en spinnen.

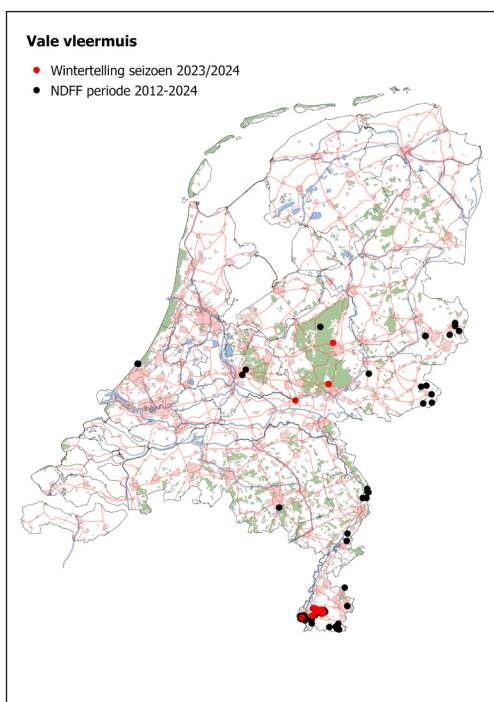
Overwinterende vale vleermuizen worden in Nederland vooral in de mergelgroeven in Zuid-Limburg waargenomen (Figuur 3).

Zo nu en dan wordt ook op andere plekken in Nederland een overwinterend dier gevonden, zoals in een kelder bij Arnhem, een ijskelder bij Apeldoorn, een fort bij Bunnik en een bunker bij Den Haag.

Historische verspreiding

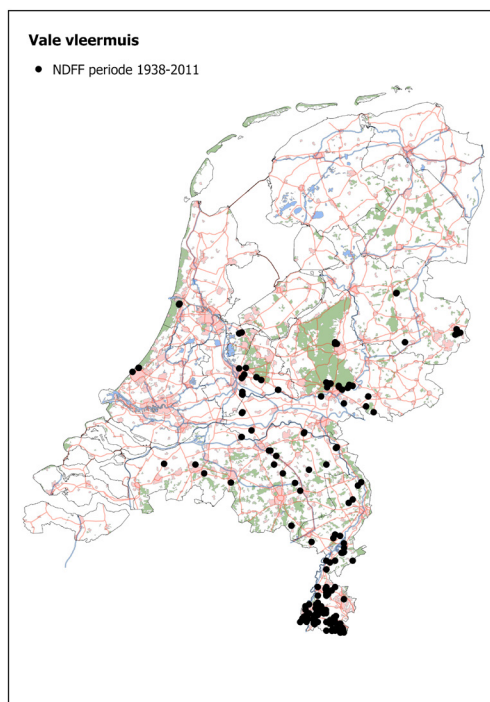
Voor het jaar 1900 is de vale vleermuis nog gevonden in Sneek en Groningen (Verheggen & van der Coelen, 1997). In de jaren '40 werd het verspreidingsgebied in het noorden begrensd door de lijn Naarden-Markelo. Dit doet vermoeden dat het verspreidingsgebied in de loop van de tijd naar het zuiden is verschoven (Verheggen & van der Coelen, 1997).

Rond 1940 kwam de vale vleermuis vermoedelijk vrij algemeen voor in delen van Nederland, of tenminste in Zuid-Limburg (Figuur 5). In de tweede helft van de vorige eeuw nam het aantal overwinterende vale vleermuizen sterk af en ook de bekende kraamkolonies verdwenen.

Links: Figuur 3. Waarnemingen van de vale vleermuis in Nederland in de periode 2012-2024. De rode punten geven de tot nu toe doorgegeven waarnemingen van winter 2023/2024 van het NEM Meetprogramma Wintertellingen Vleermuizen.

Rechts: Figuur 4. Waarnemingen van de vale vleermuis in Nederland in de periode 1938-2011.

Aantalstrend

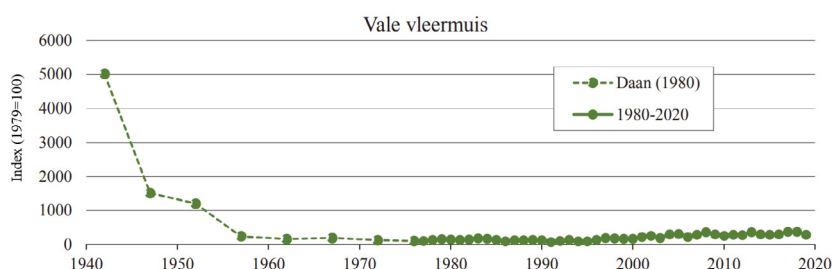
Het dieptepunt in de aantalstrend in Zuid-Limburg lag tussen 1975 en 1995, toen er jaarlijks ongeveer tien vale vleermuizen werden geteld (Weinreich & Verheggen, 2022; Figuur 5). Hierna namen de getelde aantallen voorzichtig toe: de trend van de vale vleermuis in Nederland sinds 1986 is een matige toename (Figuur 6). De trend voor de laatste twaalf jaar is echter 'stabiel'.

De aantallen vale vleermuizen die worden waargenomen tijdens het NEM Meetprogramma Wintertellingen Vleermuizen zijn dus weer toegenomen sinds de jaren '80, maar zoals te zien is in Figuur 5 liggen de aantallen overwinterende vale vleermuizen in de mergelgroeven nog ver onder het niveau van 1940. Bovendien lijkt het herstel van het aantal overwinterende vale vleermuizen in Nederland vooralsnog niet verder door te zetten (Figuur 6).

De reden dat het aantal overwinterende dieren in Nederland niet verder toeneemt, is onbekend. Het is mogelijk dat het aantal geschikte verblijfplaatsen voor kraamkolonies een beperkende factor is. Veel kerkzolders waar vroeger kraamkolonies van de vale vleermuis werden gevonden, zijn door herbestemming van kerken inmiddels niet meer geschikt. Als hervestiging van kraamkolonies daardoor uitblijft, zullen ook minder dieren in Nederland een overwinteringsplek zoeken. Ook de voedselbeschikbaarheid in de foerageergebieden of een combinatie van beide factoren zou beperkend kunnen zijn.

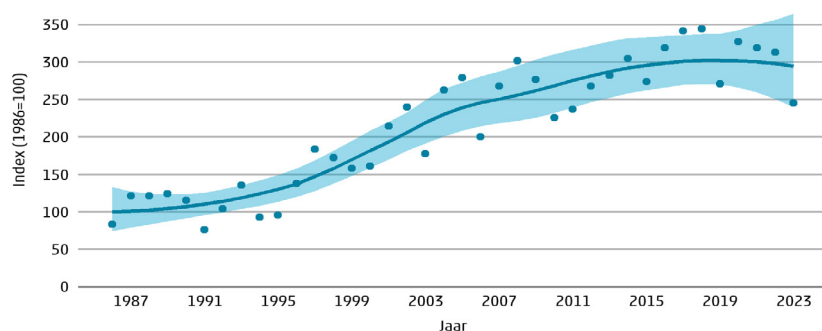
Afstand

Terug naar de vale vleermuis die in januari 2024 in Wageningen werd gevonden: Als de enige (bekende) kraamkolonie van Nederland zich in Zuid-Limburg bevindt, hoe komt er dan een vale vleermuis in Wageningen?

Figuur 5. Trend van de vale vleermuis overwinterend in mergelgroeven in de periode 1940/45–1975/79 vergeleken met de trend 1980–2020 (geïndexeerd naar 1979=100) (overgenomen uit Weinrich en Verheggen, 2022).

Vale vleermuis

Bron: NEM (Zoogdiervereniging, CBS), 2023

Figuur 6. Trend van de vale vleermuis (*Myotis myotis*) in Nederland sinds 1986. De trend over de gehele periode is een 'matige toename' (significante toename van $\leq 5\%$). De trend voor de laatste twaalf jaar is 'stabiel'. Bron: NEM (Zoogdiervereniging, CBS).

Veel vleermuissoorten stellen andere eisen aan een zomerverblijf dan aan een winterverblijf. Ze verblijven daardoor in de zomer vaak op andere locaties dan in de winter. De gemiddelde afstand die vleermuizen afleggen tussen zomer- en winterverblijf verschilt per soort.

Vale vleermuizen leggen doorgaans 50-100 km (Dietz *et al*, 2011) af tussen hun zomer- en winterverblijven, maar ook veel grotere afstanden komen voor. De grootste afgelegde afstand in een studie in Duitsland en Polen tussen een zomerverblijf en een winterverblijf was 292,6 km (Wojtaszyn et al., 2021). Dit betrof een terugmelding van een juveniel mannetje na 1 jaar en 6 maanden.

De vale vleermuis in Wageningen zou dus uit een kraamkolonie in Zuid-Limburg (Janssen & Verheggen, 2024), België (Wallonië) of Duitsland kunnen komen.

Het is overigens niet de eerste keer dat een vale vleermuis in de omgeving van Wageningen wordt aangetroffen. Lang geleden in de jaren '50 en '60 was dit ook enkele keren het geval. Tussen 1953 en 1961 werden zo nu en dan een of twee dieren aangetroffen in Amerongen (op 12,5 km afstand van de waarneming in Wageningen) en uit 1960 is er een melding van een handvangst in Driel (op zo'n 13 km afstand van de waarneming in Wageningen).

Iets verder weg op Klein-Heidekamp bij Arnhem (op 21 km afstand van de waarneming in

Wageningen) werd tussen 2000 en 2007 regelmatig een vale vleermuis gevonden. Ook de afgelopen vier tellingen is weer een vale vleermuis aangetroffen op Klein-Heidekamp. Dit jaar (2024) werden hier zelfs twee dieren geteld!

Het zou leuk zijn als de vale vleermuis vaker opduikt in de steenfabriek in Wageningen en misschien zelfs met meerdere exemplaren. Gezien het historisch voorkomen van de soort, andere recente waarnemingen in Midden-Nederland, het feit dat er in 2018 weer een kraamkolonie is gevonden in Zuid-Limburg en de mobiliteit van de soort lijkt dit geen onmogelijke wens.

Literatuur

Daan, S. 1980. Long term changes in bat populations in the Netherlands: a summary. In: S. Daan, G.H. Glas & A.M. Voûte (eds.). *Lutra* 22(1-3): 95-105.

Dietz, C, O. von Helversen & D. Nill, 2011. *Vleermuizen. Alle soorten van Europa en Noordwest-Afrika*. De Fontein/Tirion Uitgevers B.V., Utrecht.

Janssen R. & L.S.G.M. Verheggen, 2024. Vale vleermuis (*Myotis myotis*), na 45 jaar weer een kraamkolonie in Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad*, ingediend voor publicatie.

Verheggen, L.S.G.M. & J.E.M. van der Coelen, 1997. Vale vleermuis *Myotis myotis*. In: Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen (red.) 1992. *Atlas van de Nederlandse zoogdieren*. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.

Weinreich, J.A. & Verheggen, L.S.G.M., 2022. Monitoring van overwinterende vleermuizen in mergelgroeven in de periode 1979–2020. *Lutra* 65 (1): 23-47.

Wojtaszyn, G., M. Dzięgielewska, K. Ignaszak, T. Rutkowski, R. Bernard, G. Heise, T. Blohm, A. Schmidt, W. Oldenburg, L. Ittermann, P. Olejnik & B. Ohlendorf, 2021. Migration of the greater mouse-eared bat (*Myotis myotis*) between Poland and Germany. 19. 356-365.

Haal het maximale uit uw veldwerk

Ga dóór met de producten van Apodemus

Apodemus ontwikkelt en verkoopt diverse producten die uw veldwerk een stuk gemakkelijker maken. Ontdek de BatCounter en de BatLure.

Vertrouw op de Apodemus Service

- Kosteloos apparatuur lenen bij een defect binnen 3 jaar na aanschaf.
- Geen verzendkosten (binnen de EU).
- Product op voorraad, dan binnen 48 geleverd.

www.apodemus.eu

Zomerverblijven van laatvlieger in WEDI-plaatvoorziening; onverwachtse bijvangst van dwergvleermuis-mitigatie

Hoksberg, M.G., M. Kraeima & R. Olthof, 2024

Aanleiding

In 2018 was ik (Mark Hoksberg) met Michel Kraeima, projectleider vastgoedverbetering bij woningstichting Actium Wonen in gesprek over oplossingen voor vleermuizen bij naïsolatie. Er waren al enkele jaren stévig leveringsproblemen met inbouw-vleermuiskasten, die uit het buitenland moesten komen. Nederlandse producenten als Unitura bestonden nog niet... Ik opperde dat we dan maar stukjes spouw konden openlaten om vleermuizen tóch nog een verblijfplaats te laten behouden. Zo kon op eenvoudige manier een goedkope vleermuis-‘kast’ worden gecreëerd.

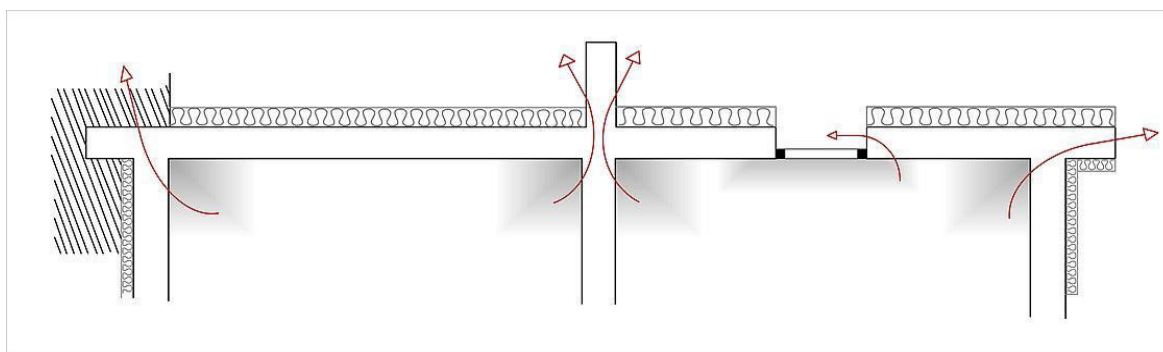
Koudebrug

Dat stuitte bij Michel echter op grote weerstand. Als je namelijk in een isolatieschil stukjes of kiertjes NIET isoleert, krijg je een koudebrug. Een koudebrug is een warmtelek in de isolatie via het bouw materiaal (zie figuur 1).

Op die plekken wordt de muur 's winters ook aan de binnenkant koud. Vervolgens treedt hier condensatie van waterdamp uit de warme binnenlucht op, waardoor het oppervlak nat wordt en blijft. Hierdoor treedt onnodig warmteverlies en schimmelgroei op. Beruchte plekken voor koudebruggen zijn de randen van kozijnen en bij verdiepingsvloeren en daken (zie figuur 1).

Toen kwam Michel Kraeima op het idee om al vóórafgaand aan het naïsoleren een verblijfplaats in de spouw te maken. Bij het naïsoleren zorg je vervolgens dat de naïsolatie aan weerszijden aansluit op de isolatieplaat achter de verblijfplaats. Zo wordt een koudebrug voorkomen of in ieder geval sterk beperkt.

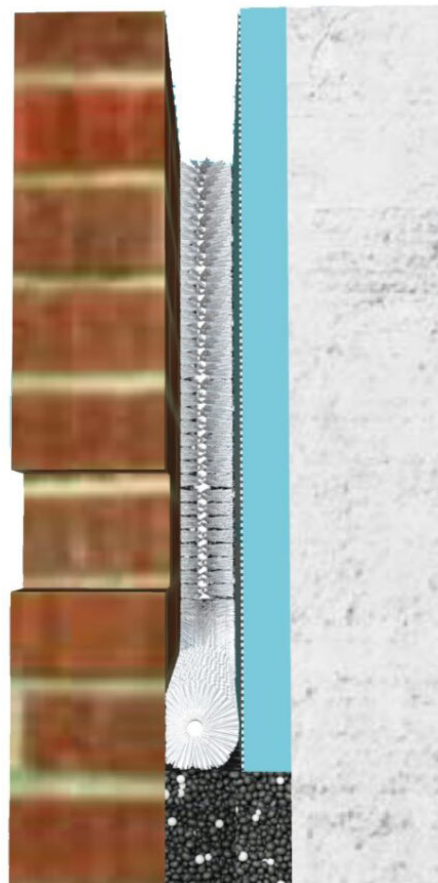
Michels idee was simpel: men neemt een WEDI-plaat. Dat is een stijve constructieplaat gemaakt van polystyreen hardschuim. De

Figuur 1: Koudebruggen in een gebouw. Warmte ontsnapt via ongeïsoleerde delen. Het oppervlak van die delen wordt kouder dan de rest van de constructie. Op deze koude delen condenseert waterdamp, waardoor vocht en schimmelgroei kunnen ontstaan. De golvende lijnen betreffen de isolatielaag. Thermal bridging. Bron: Wikipedia.fr

plaat is voorzien van een met glasvlies gewapende mortellaag. WEDI wordt veel gebruikt als plaatmateriaal om bijvoorbeeld badkamer-tegels op te lijmen. Er zijn ook andere producten te krijgen die vergelijkbare eigenschappen en mogelijkheden bieden, zoals Kingspan K3-platen. In ons project is echter WEDI toegepast.

De WEDI-plaat wordt ruw gemaakt met een griplaag en schuift men van bovenaf in de spouwruimte, tegen het binnenblad (dragende binnenmuur) aan en zet deze klem met twee stukken hout. Vervolgens wordt een spouwborstel in een U-vorm aangebracht op de randen van de plaat. Daardoor ontstaat een holle verblijfplaats in de spouw, zo groot als de WEDI-plaat. Vervolgens kan het isolatiebedrijf de rest van de spouw vullen met bijvoorbeeld EPS-parels. Het is natuurlijk belangrijk dat de uitgespaarde ruimte niet per ongeluk wordt volgespoten!

Figuur 2: Doorsnede WEDI-voorziening met links de bakstenen buitenmuur en rechts de betonnen binnenmuur. De lichtblauwe plaat is een WEDI-plaat. Tekening: Emiel Oude Wesselink

In onderstaand kader 1 wordt stap voor stap uitgelegd hoe een WEDI-voorziening wordt opgebouwd. Het eindresultaat is een uitge-

spaarde verblijfplaats in een voorheen open spouw. In figuur 3 is de opbouw uitgewerkt, voorzien van labels voor de materialen.

Kader 1: Bouwinstructie WEDI-voorziening

Deze voorziening is bedoeld om een verblijfplaats te maken voor spouwbewonende vleermuissoorten (met name dwergvleermuis, laatvlieger, meervleermuis en baardvleermuis). Er wordt een deel van de spouw NIET nageïsoleerd. Om een koudebrug te voorkomen wordt een harde isolatieplaat tegen het binnenblad klemgezet met wiggen/latten. De isolatieplaat moet zelf ook grip bieden aan vleermuizen, zodat de dieren aan zowel binnen- als buitenblad kunnen hangen. Daar leent een WEDI-plaat zich uitstekend voor, omdat er een hechtlaag op zit voor bijvoorbeeld tegellijm.

Stap 1: Meten

Meet de spouwruimte van de kopgevel op om te kijken hoeveel ruimte er is voor Wedi, luchtspouw, oneffenheden en speciebaarden. Er moet een luchtspouw van tenminste 3 centimeter overblijven voor de vleermuizen, meer mag ook. Deze afmetingen bepalen hoe dik de WEDI-plaat kan zijn (optimale RC). Twee centimeter is doorgaans goed mogelijk (20mm WEDI, 30mm luchtspouw en 10mm oneffenheden op binnenblad, speciebaarden zijn niet zo erg).

Stap 2: Voorbereiden WEDI-plaat met mortel (in de werkplaats)

Voor laatvliegers adviseren we een grote ruimte van breedte 800mm X hoogte 1000mm. Groter mag ook, om geen materiaal onnodig af te zagen. Een plaat WEDI van deze afmeting wordt ingesmeerd met minerale tegellijm of mortel met behulp van een lijmkam. De positie van de voorziening is staand, dus hoger dan breed. De strepen van de lijmkam lopen horizontaal. Aan de strepen kunnen de vleermuizen zich vasthouden.

Een dikke spouwborstel wordt vastgezet in een U-vorm, langs de randen van de WEDI-plaat. De bovenkant van de voorziening blijft dus open. De borstel moet goed klemzitten in de spouw, we hebben al gezien dat deze vaak verschuift tijdens het na-isoleren, door de druk van de isolatiespuit! Hierdoor wordt de voorziening waardeloos. Veiligste optie is dus dat de borstel aan de WEDI-plaat wordt vastgemaakt, zodat de borstel niet verschuift.

Stap 3: Voorbereiding spouw en plaatsing

De positie moet zo hoog mogelijk, ter hoogte van de nok (vorm topgevel uitzagen in de WEDI-plaat) of direct naast een eventuele schoorsteen. Als er een spouwlat op de spouw ligt, dan wordt deze over de lengte van 80-100 centimeter verwijderd. Eventueel oud isolatiemateriaal wordt verwijderd ter grootte van de plaat.

We hebben vaak meegemaakt dat er op de beste posities nog spouwankers in de weg zaten. Het is dan zaak om deze spouwankers te verwijderen en na voltooiing van de WEDI-voorziening een nieuw spouwanker door de hele voorziening heen aan te brengen. Hier hebben vlermuizen geen last van. (Als dit echt niet mogelijk is, is er nog een oplossing: WEDI-plaat in twee delen rond anker aanbrengen en voorzichtig verbinden met PUR-schuim.)

De plaat wordt in de spouw neergelaten. De plaat wordt strak tegen het binnenblad aangedrukt en vastgezet met houten klossen of latten als afstandhouder. De horizontale mortelstrepen moeten grenzen aan de luchtspouw, niet aan het binnenblad!

Stap 4: Toegang maken

De WEDI-voorziening is op 2 plekken toegankelijk:

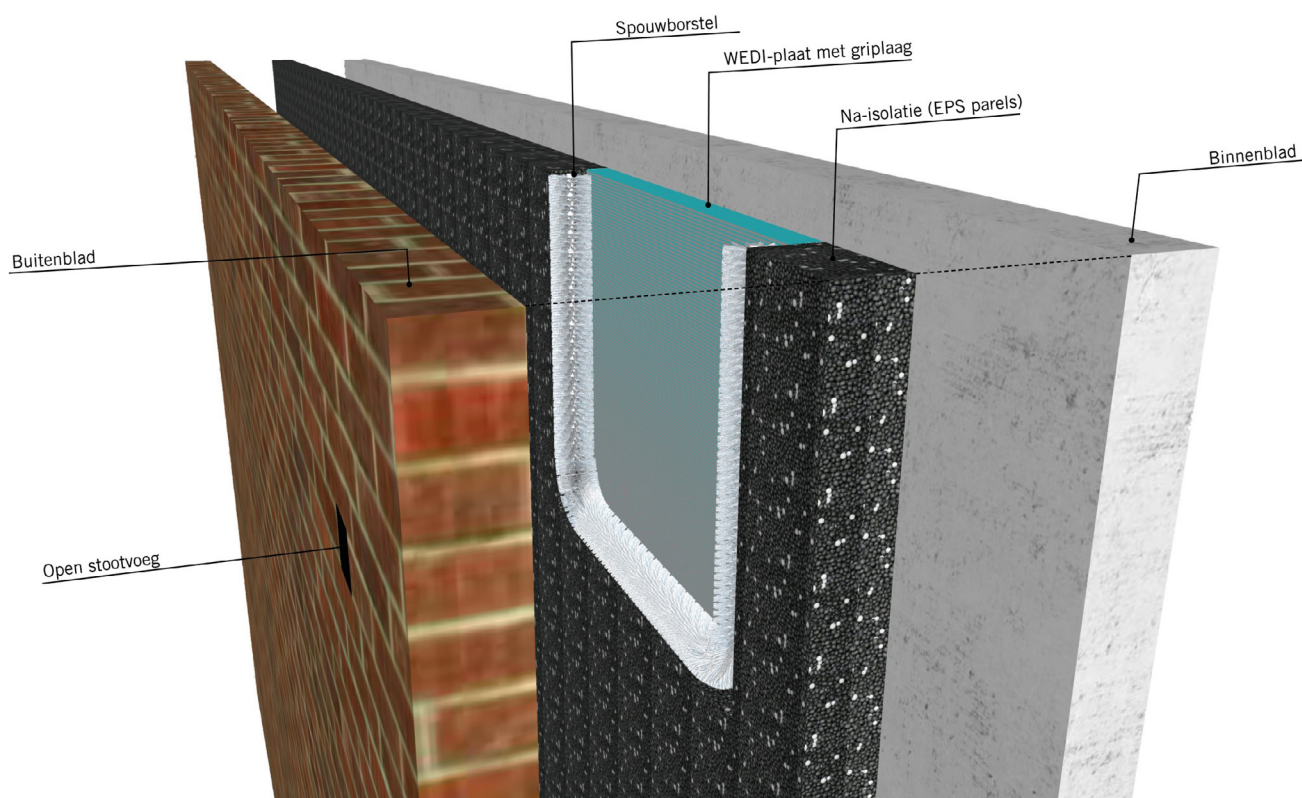
1. Vanaf de bovenzijde via de gevelpan of oversteekaansluiting. Vlermuizen kunnen niet over trespas of andere gladde materialen heen, ze moeten via het metselwerk landen en naar binnen klauteren. Er moet een spleetvormige opening van tenminste 50 x 22 mm beschikbaar zijn.

2. Daarnaast wordt in de bovenste helft van de voorziening één grote open stootvoeg gemaakt van tenminste 22 mm breed.

Teken de contour van de kast op de gevel af met bijvoorbeeld krijt en/of breng een weerbestendig bordje aan. Hier mag immers geen isolatiespuit in worden gezet.

Stap 5: Na-isolatie kopgevel

Na instructie van de isoleerder (uitsparen WEDI-voorzieningen!) mogen de gevels nageïsoleerd worden. Het strekt tot aanbeveling om te checken of de vorm van de spouwborstel goed is gebleven, voordat de lijm is uitgehard.

Figuur 3: Opbouw WEDI-voorziening (explode-tekening). Composition of the WEDI-provision. Tekening: Emiel Oude Wesselink

Monitoring in Drenthe

Actium Wonen heeft in samenwerking met Ecogroen en de provincies Drenthe en Friesland meerdere tientallen WEDI-voorzieningen aan laten brengen in haar woningbezit. Deze maatregel was onderdeel van een groot gevelisolatieproject. De daken van deze woningen zijn in dit project niet geïsoleerd, zodat de dakbeschotten en aansluitingen ongewijzigd zijn gebleven. De WEDI-plaatvoorzieningen staan in directe verbinding met deze dakbeschotten en zijn dus wederzijds toegankelijk voor vlemuizen.

De provincies hebben verplichte monitoring in de Wnb-ontheffing gezet, zodat gekeken zou worden of de WEDI-voorzieningen werken. De monitoring heeft overdag plaatsgevonden in september/oktober 2020 en april 2021 door middel van visuele inspecties van de WEDI-plaatvoorzieningen. Vanaf een hoogwerker zijn in 2020 bij 79 woningen in 9 Drentse en Friese dorpen kantpannen opgetild om te kijken of vlemuizen, dan wel keutels van vlemuizen te zien zijn in de aanwezige WEDI-voorziening. Er heeft geen E-DNA-onderzoek plaatsgevonden. Van kleine keuteltjes is aangenomen dat ze van dwergvlemuis sp zijn en van grote keutels dat ze van laatvlieger zijn.

De resultaten waren verrassend:

- Een deel van de voorzieningen bleek niet functioneel omdat de borstels bij het nisoleren verschoven zijn (leermoment en aanleiding voor een herstelopgave).
- Bij drie woningen is daadwerkelijk een vlemuis in de WEDI-voorziening aangetroffen. Het betrof twee gewone dwergvlemuizen en één laatvlieger.
- Bij 10 woningen zijn keutels van gewone of ruige dwergvlemuis in de voorziening gevonden.

- Bij maar liefst 28 woningen zijn keutels van laatvlieger in de voorziening aangetroffen.
- Tijdens de monitoringsronde in 2021 zijn enkel adressen geïnspecteerd waar in 2020 nog geen sporen van vlemuizen in de voorzieningen waren vastgesteld. Toen zijn in 10 van de 49 gecontroleerde voorzieningen alsnog sporen van vlemuizen (dwergvlemuizen én laatvliegers) vastgesteld.

Het hoge aantal treffers voor laatvliegers valt op, omdat tijdens het detectoronderzoek in slechts drie woningen zomerverblijfplaatsen van laatvlieger zijn vastgesteld. Kennelijk wisselen laatvliegers regelmatig van verblijfplaats, waardoor dergelijke verblijfplaatsen gemakkelijk gemist kunnen worden, ondanks dat vlemuisonderzoek conform het vlemuisprotocol wordt uitgevoerd. Deze resultaten sluiten wat dat betreft goed aan bij de ervaringen van Twisk et al (2024) in het bericht over endoscoop-inspectie, zoals gepubliceerd in de vorige VLEN-nieuwsbrief.

Ook opvallend is dat het veel voorkwam dat in de voorzieningen die gemaakt waren ter compensatie van een verblijfplaats van een gewone of ruige dwergvlemuis, tijdens de inspecties juist enkel sporen van laatvlieger zijn gevonden.

Er zijn geen grote hoeveelheden keutels gevonden. Er zijn geen aanwijzingen dat groepen laatvliegers van de voorzieningen gebruik hebben gemaakt. Het gaat naar verwachting dus om solitaire laatvliegers die in de WEDI-voorziening een zomerverblijfplaats hebben gehad.

De WEDI-plaatvoorzieningen zijn gerealiseerd in de periode juni 2019 t/m juli 2020. Hierdoor

varieert de tijd tussen realisatie en inspectie van hooguit twee maanden tot meer dan één jaar. De verwachting is dan ook dat niet alle WEDI-plaatvoorzieningen al zijn ontdekt door de vleermuizen. Meerdere studies (Conservation Evidence, 2024) laten zien dat het gebruik van vleermuisvoorzieningen door vleermuizen toeneemt naarmate de voorzieningen langer aanwezig zijn.

Toepassing van de WEDI-plaatvoorziening in vleermuismitigatie

De resultaten duiden erop dat de WEDI-voorziening gebruikt wordt als zomerverblijfplaats door laatvliegers. Aangezien van laatvliegers bekend is dat ze zelden of nooit worden aangetroffen in houten opbouwkasten en houtbetonnen inbouwkasten, biedt dit goede mogelijkheden om WEDI-voorzieningen aan te brengen als mitigatiemaatregel bij naïsolatie. Mogelijk is het heel belangrijk dat dat de WEDI-voorziening in contact staat met een vleermuistoegankelijk dakbeschot en leent deze maatregel zich daarom vooral voor gevelisolatieprojecten. De woningen van Actium Wonen die in de afgelopen jaren van naïsolatie zijn voorzien, komen in het komend decennium in beeld voor dakisolatie. Dat is een goed moment om dit te onderzoeken!

Literatuur

Olthof, R. (2021) Resultaten monitoring wedi-platen woningbezit Actium. Ecogroen rapport 19-142.

Conservation Evidence (2024) <https://www.conservationevidence.com/actions/1024#>

Summary

In the Dutch northern provinces of Drenthe and Friesland, housing corporation 'Actium wonen' planned to insulate cavity walls with polystyrene pellets. Ecological survey however showed presence of summer roosts of Serotine bats and both summer and mating roosts of Nathusius' and Common pipistrelles.

In order to mitigate effects on bats and their roosts, use of woodstone bat boxes was proposed. As availability of boxes was problematic at the time, Actium proposed to build up a makeshift bat box inside the wall cavity, before the insulation project. A roughed up piece of WEDI insulation panel is used to prevent thermal bridging.

Consecutive monitoring of the functionality showed a surprising score for summer roosts of individual Serotine bats. This species is notoriously reluctant to use bat boxes. Apparently the use of this WEDI provision is a cheap and functional mitigation measure for summer roosts of Serotine bats. So far, no maternity roosts have been noticed in these provisions.

(advertentie)

Ruimte voor mens en vleermuis

Natuurinclusief (ver)bouwen

**Scan &
ontdek**

Bijenbekjes en vleermuizen. Een dodelijke combinatie!

San Claessens-Isarin, Rob Vermeulen, Sjoerd Wiggers & Erika Loonen

Naar aanleiding van ernstige overlast van wespen bij een hoogbouw complex in de gemeente Utrecht zijn in de zomer van 2023 door een ongediertebestrijdingsbedrijf de stootvoegen afgedicht met zogenoemde bijenbekjes. De wespen hadden hun nest gemaakt in de spouwmuur op de bovenste verdieping van het pand en kwamen via de binnenmuur in de woonruimtes terecht. Het organisatiebestuur van het betreffende gebouw achtte dit als zeer gevaarlijk voor de kwetsbare bewoners van het gebouw en besloot om alle stootvoegen dicht te laten zetten met bijenbekjes.

Figuur 1. Dode gewone dwergvleermuis zit klem in/aan bijenbekje.
Foto: Erika Loonen.

Vleermuisonderzoek

Loo Plan was in de betreffende periode bezig met het uitvoeren van een onderzoek naar de aanwezigheid van vleermuisverblijfplaatsen. Dit ten behoeve van geplande sloop- en renovatie werkzaamheden aan het pand. Tijdens de eerder uitgevoerde quickscan ontbraken de bijenbekjes, waardoor al snel duidelijk werd dat ze recentelijke geplaatst moesten zijn. De klant is gelijk op de hoogte gesteld dat ze hiermee de Wet natuurbescherming aan het overtreden waren en hebben toen (een deel van) de bijenbekjes verwijderd. Op dat moment was al bekend dat de spouwmuur van het pand als zomerverblijf gebruikt werd door meerdere gewone dwergvleermuizen.

Later, tijdens het paar- en winterzwem onderzoek, werden ook paarverblijfplaatsen en winterverblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis aangetroffen. Kraamverblijfplaatsen van vleermuizen zijn niet gevonden tijdens het onderzoek.

Aangezien het hier een hoogbouw pand betreft waren niet alle stootvoegen vanaf maaiveld zichtbaar. Hierdoor kwam Loo Plan er pas in een later stadium achter dat niet alle bijenbekjes verwijderd waren. Met klem is geadviseerd om deze alsnog te verwijderen. Uiteindelijk is dit door medewerkers van Loo

Plan uitgevoerd. Tijdens het verwijderen van de bijenbekjes troffen ze op twee locaties bijenbekjes aan waar een dode gewone dwergvleermuis in - of aan vast zat. Een van de dieren zat vast met een voetje. Het andere dier had zich volledig in het bijenbekje gewurmd (zie figuur 1).

Beide dieren zijn via de spouwmuur in het bijenbekje verstrikt geraakt. Waarschijnlijk wilden ze via deze weg de spouwmuur verlaten. Het is onduidelijk hoe vaak een vergelijkbare situaties ontstaan in Nederland. Ondanks rondvragen zijn ons geen eerdere meldingen van dergelijke waarnemingen bekend.

Ongeschiktmaken bebouwing

Veel ecologisch adviesbureaus raden voor het ongeschikt maken van gebouwen aan om stootvoegen af te dichten met bijenbekjes in combinatie met het aanbieden van exclusionflaps. Daarnaast gebruiken veel particulieren de bijenbekjes om wespen of bijen te weren. Dat dit erg schadelijk kan zijn voor vleermuizen blijkt uit de besproken gevallen.

Loo Plan werkt inmiddels al jaren met stootvoegborsteltjes (zie figuur 2) of kitrugvulling. Een voordeel van deze manier van ongeschiktmaken is dat de materialen weer verwijderd worden nadat de spouwmuur is geïsoleerd. Hierdoor blijven de stootvoegen beschikbaar als rustplek voor vleermuizen.

Conclusie

Het gebruiken van bijenbekjes voor het weren van wespen en bijen is, zonder te weten of de spouwmuren als verblijfplaats gebruikt worden door vleermuizen, in potentie wettelijk verboden. Immers, schade aan of sterfte van beschermde diersoorten is verboden. Daarnaast raden wij af dat bijenbekjes gebruikt worden tijdens renovatie- of sloopwerkzaamheden waar reeds ontheffing voor is verleend. Voor het ongeschikt maken van spouwmuren zijn veiligere materialen beschikbaar.

Figuur 2. Vleermuisborstels/stootvoegborsteltje.
Foto: Jobo Borstelfabriek.

Rosse vleermuis vangt akkerhommel

Jan Keizer - jakeizer@me.com

Het is 28 februari 2021. Mijn vader en ik maken het plan om een rondje te gaan lopen in de Amsterdamse Waterleiding Duinen. Onderweg stoppen we nog bij een prachtige roodhalsfuut in Hoofddorp voordat we richting ingang Pannenland gingen. Het zonnetje scheen lekker en het was goed druk in de duinen. Boven ons vlogen zingende boomleeuweriken, en in de kanalen zwommen nog een aantal grote zaagbekken. Toen we weer bij de parkeerplaats aankwamen merkte ik een druk

vliegende 'vogel' op, boven het drassige gedeelte achter de parkeerplaats. Een blik door de camera was echter genoeg om te zien dat het geen vogel was maar een vleermuis. Persoonlijk heb ik weinig kennis van vleermuizen, en heb ze alleen soms in de schemer zien vliegen rond ons huis, maar dit was van een compleet andere orde.

De vleermuis was druk aan het foerageren, en ik deed mijn best om wat foto's te maken.

Met behulp van de foto's en beeldherkenningsoftware van waarneming.nl (www.waarneming.nl/observation/208056041/) kwamen we er al snel achter dat het een Rosse Vleermuis moest zijn. Een soort die schijnbaar bekend staat om ook overdag te foerageren in de wintermaanden. Op een aantal foto's was de Rosse Vleermuis ook duidelijk te zien met een vangst. De vangst bleek om 13:51 een akkerhommel te zijn. Na ongeveer een kwartier verdween de vleermuis tussen de bomen en was deze niet meer zichtbaar. En wij gingen met deze fantastische waarneming op zak richting huis.

Insecten zijn vroeg in het voorjaar nog niet talrijk en het is vaak onduidelijk waarop Rosse vleermuizen dan foerageren. Van akkerhommels is het bekend dat ze vaker op zonnige dagen in februari ontwaken en dan al rondvliegen. Ook migreert een deel van de koninginnen van akkerhommels (Fijen, 2021).

Literatuur:

Fijen, T. P. (2021). Mass-migrating bumblebees: An overlooked phenomenon with potential far-reaching implications for bumblebee conservation. *Journal of Applied Ecology*, 58(2), 274-280.

Winterhalfjaarmonitoring van activiteit van Gewone dwergvleermuis

Reinier Meijer - r.g.meijer@vecoro.nl

Aanleiding

Begin maart 2017 vond ik een man Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) op zijn rug voor de ingang van onze berging. Er komen wel eens vaker vleermuizen verzwakt uit de winterslaapperiode, dus ben ik wat meelwormen gaan halen, heb wat water aangeboden en twee dagen later vloog die weer buiten weg. De vraag bleef toch waarom die op dat moment opeens zo uitgeput was.

Vanaf het najaar van 2018 luistert een Batlogger C, aangesloten op het lichtnet en de microfoon door een ventilatierooster in de tuin. Die neemt tussen zonsondergang en zonsopgang (ultrasoon)geluiden boven 7 kHz op.

Omstandigheden

De tuin van 40 bij 45 m ligt tussen twee identieke flatgebouwen van vier verdiepingen of twaalf meter hoog met gevels met veel ramen. De tuin is een gazon met 15 lindebomen, een kleine vijver en twee groensingels van takkenrillen, houtstapels en stenenhopen, met onder meer kersen, pruimen, zachte berk, grauwe wilg, gewone esdoorn, hulst, laurierkers en veel klimop. Sinds 2022 wordt een deel niet meer elke week gemaaid.

Van deze ratioflats zijn er 40 in Assen gebouwd rond 1963, met spouwmuren en van daaruit toegankelijke holle vloerelementen. Onder elk raam zitten een handvol open stootvoegen.

Gewone dwergvleermuis met meelworm in de bek

Luchtfoto onderzoeksgebied

Open stootvoeg

Een verblijfplaats van Gewone dwergvleermuis is in de loop van de jaren herhaaldelijk gevonden in de spouw onder het noordelijkste raam, op de bovenste verdieping van de rechterflat, aan de tuinkant. Dat is schuin boven de positie van de microfoon van de Batlogger op de begane grond, naast die vruchtbomen.

In de tuin hangt een Voltcraft DL 121 TH data-logger die elk half uur de temperatuur meet.

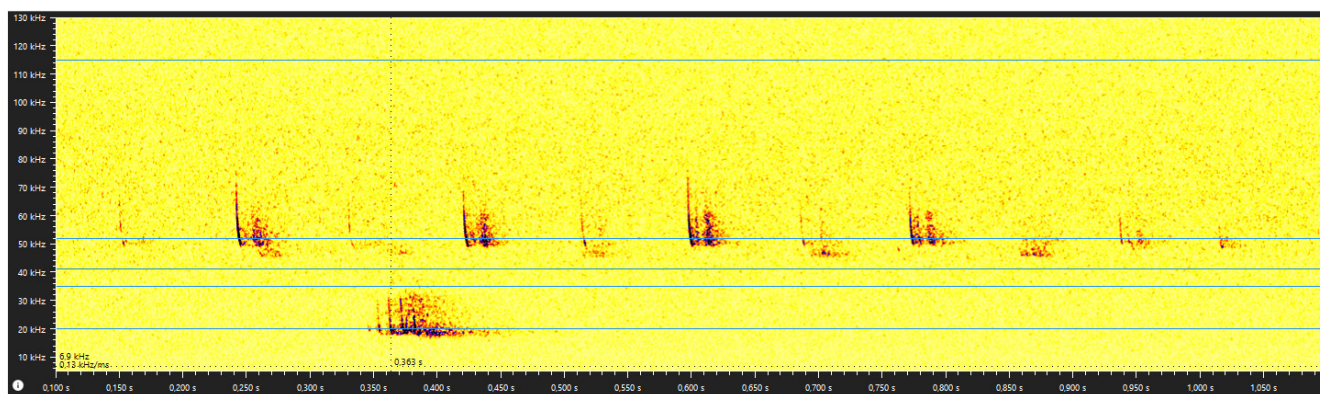
Resultaten

Wat als eerste opvalt is dat van de meest geregistreerde soort (Gewone dwergvleermuis) niet alle exemplaren aan winterslaap doen. Elk nacht zijn er opnames. Van Gewone dwergvleermuis zijn eenzame oriëntatieroepen onderscheiden van die met een partner of bezoeker. Als gevolg van een tweede exemplaar was vaak een sociale roep te horen, meestal de algemeen bekende A-roep van de vijf onderscheiden sociale roepen (Pfalzer 2002, Skiba 2009). Het gaat hetzelfde soort sociale roep als die tijdens het hoogtepunt van de balts in augustus-september veel te horen is, maar dan niet in intensief herhaalde reeksen. De roepen worden af en toe gehoord, te midden van oriëntatieroepen (zie eerste sonogram bij 0.310 s).

Van de eerste helft van december tot in de eerste week van januari is er meestal gelijk een tweede exemplaar te horen. Van dat duo lijkt het wel alsof er altijd maar één is die sociale geluiden maakt. Na een paar weken nemen de sociale roepen sterk af. Dat lijkt als of de op dat moment aanwezige vleermuis een man is die een tijdje een partner heeft, die in januari toch weer vertrekt of echt in winterslaap gaat.

Op de opnames staan soms zelfs twee exemplaren Gewone dwergvleermuis, wel eens vroeg op de avond, maar ook vaak pas later in de nacht, soms een paar keer en ze roepen nogal eens bij het begin van de ontmoeting tegen elkaar de sociale roep. Dan zijn vermoedelijk beiden man.

Voor de op dat moment opgenomen Gewone dwergvleermuis is -2 oC, -5 oC of -8 oC geen reden om niet uit te vliegen. Zie de temperatuur eind november, voor de kerst 2022 en de koudere perioden eind januari en begin maart. Ook een sneeuwdek is zeker geen reden om binnen te blijven, maar geeft vaak meer en langer activiteit. De opnames geven geen reden om te denken aan vorstzwermen of massazwermen, met vaak maar één exemplaar tegelijk en gewone oriëntatiepulsen.

Opname 31 december 2022 om 04:32 uur van oriëntatiepulsen van 2 exemplaren Gewone dwergvleermuis met sociale roep A van een man.

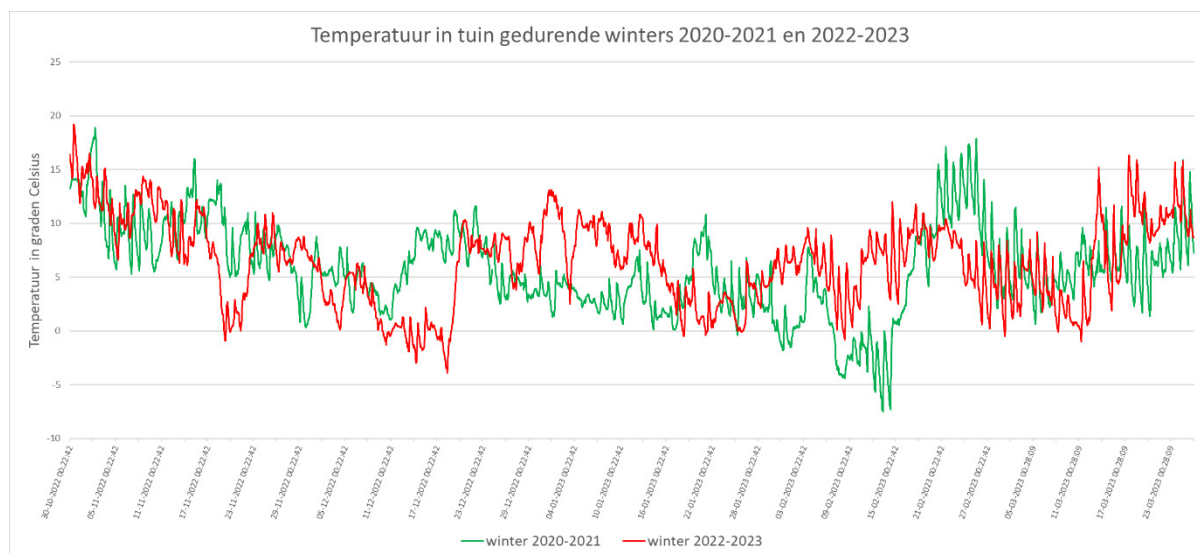
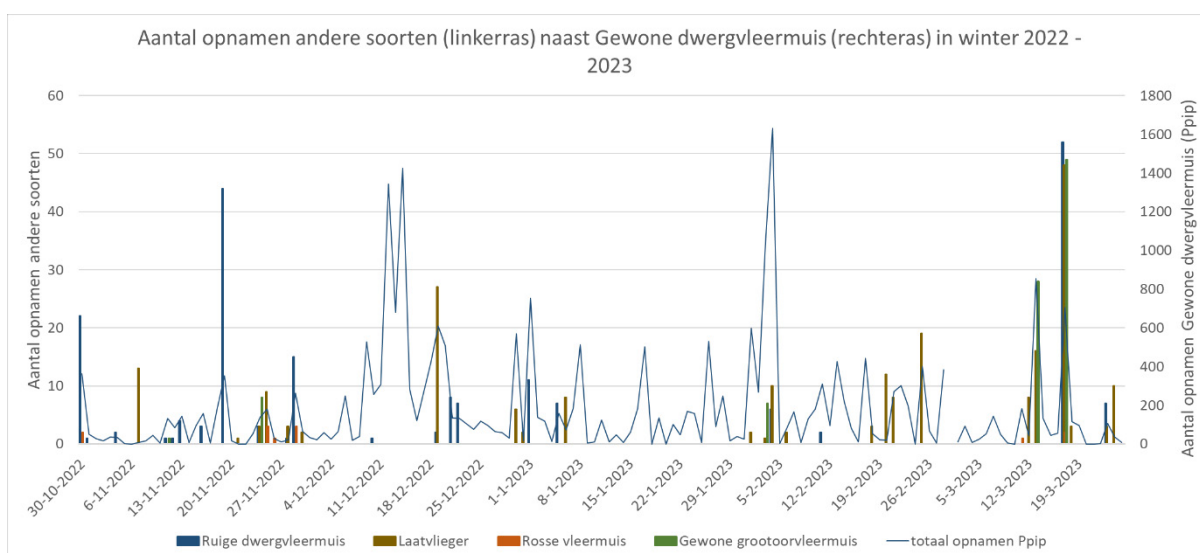
Meer dan 7 of 8 oC is wel een reden om na zonsondergang langer in de nacht te blijven vliegen, bijvoorbeeld eind oktober 2022 of begin januari 2023. Dat zijn ook de nachten dat er andere soorten opduiken. Die hebben dan hun winterslaap even onderbroken. Dat zijn een exemplaar Ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*), meestal alleen maar over vliegend exemplaar Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*), ook een tijdje foeragerend een exemplaar Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) of Gewone grootovleermuis (*Plecotus auritus*).

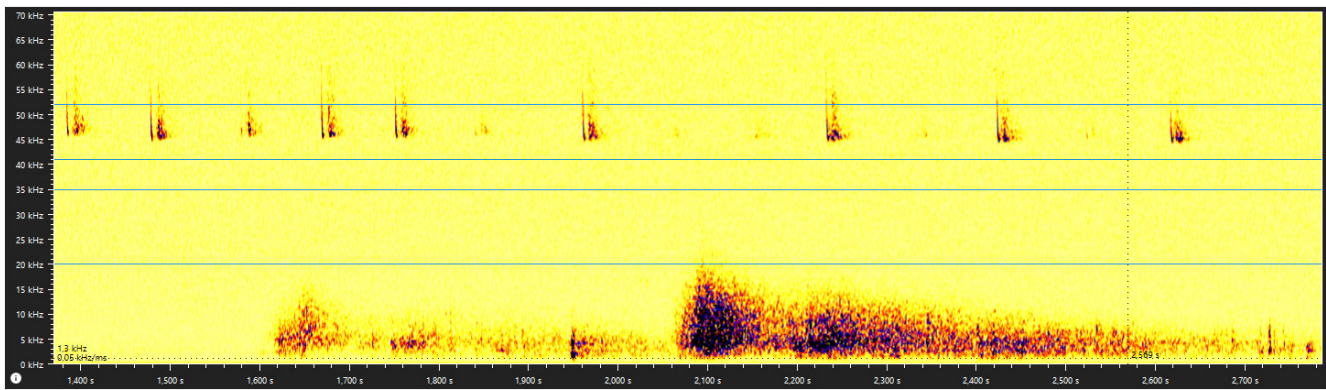
Het blijft ook opvallend dat er vaak een periode van uren is 's nachts waarin geen vleermuis is te horen tot dat er kort voor zonsopkomst

een tweede periode met activiteit is. Onduidelijk blijft of in de tussenuren gerust wordt, of dat er elders wordt gevlogen. Mogelijk varieert dat ook per nacht.

Is er een regenbui bij zonsondergang dan begint de activiteit later. Regent het de hele nacht dan zijn er geen opnames. In langdurige perioden met neerslag is er af en toe één opname, waarna het weer tijden stil is.

Vanaf half maart verandert het patroon. Meerdere nachten zonder regen levert geen opnames op. Opvallend is dat er de hele winter door maar weinig vangstsalvo's worden opgenomen.

Opname 1 januari 2022, 03:50 uur. Oriëntatiepulsen van Gewone dwergvleermuis met meervoudige vuurwerkknal.

Op oudejaarsavond tussen 00:00 en 02:00 uur zijn er geen opnames, maar daarvoor en daarna zijn tot weken er omheen, opnamen waarin de oriëntatieroep van Gewone dwergvleermuis de Batlogger activeert en daarbij ook geknal van vuurwerk wordt registreert. Waarschijnlijk nemen vleermuizen de ontploffing wel waar als die in de buurt plaats vindt, maar de knal horen ze nauwelijks (Meijer 2018). Er wordt hier voor en na de jaarwisseling wekenlang, dag en nacht, vuurwerk afgestoken.

Discussie

Het is voor de in deze winters aanwezige vleermuis en een paar andere individuen, kennelijk energetisch voordelig om niet in winterslaap te gaan, maar te overleven op winterinsecten. Het is elke nacht een normaal activiteitenpatroon van één of meer rondvliegende exemplaren Gewone dwergvleermuis. Dat kan niet op de normale reserves voor de winter. Er moet een reden zijn waarom daarbij pas in maart weer meerdere vangstsalvo's optreden. Bij een dalende temperatuur in maart worden er geen opnames gemaakt. Mogelijk ontbreken dan vangbare insecten bij deze lagere temperatuur?

Regen blijft een beperking die het hele jaar geldt. De hoogbouw en bomen bieden in elk geval wat luwte en de flats ook uitstraling die

het klimaat wat temperen. De Batlogger in het raamkozijn meet standaard een paar graden hogere temperatuur dan het werkelijk is buiten. Eigentijdse winters zijn natuurlijk ook vaak zachter dan in het recente verleden.

Waarschijnlijk is het variabele gedrag echter ook een reactie op het prooiaanbod. Uit de telkens actuele beschrijvingen op NatureToday valt op te maken dat aan het eind van het jaar en het begin van het jaar soorten als: Kleine wintervlinder (*Operophtera brumata*), Grote wintervlinder (*Erannis defoliaria*), Herfstspanner (*Epirrita dilutata*), Najaarsspanner (*Agriopsis aurantiaria*) en Bruine herfstuil (*Agrochola circellaris*) te vinden zijn (Veling 2021, Deijk en Borst 2021). Het zijn soorten die het ook op berk en wilg goed doen. Hierbij gaat het deels om soorten waarvan het vrouwtje vleugelloos ergens zit te wachten op rondvliegende mannetjes. Mogelijk biedt dat prooien aan dwergvleermuis om goeddeels geluidloos te vangen. Het zijn ten opzichte van zomerse muggen vrij grote prooien, waarvan hij elke nacht maar weinig nodig heeft om de winter door te komen.

Een voorjaarspiek van nachtvlinders komt pas in april.

Vanaf maart kan Gewone dwergvleermuis wel overschakelen op dansmuggen (*Chiro-*

nomidae, Pentaneurini), venstermuggen (*Sylvicola* sp), wintermuggen, (*Trichoceridae*) en sneeuwmuggen (*Chionea*, *Limoniidae*) (Drukker 2023) of zweefvliegen die op de wilgen afkomen: Tweekleurig gitje (*Cheilosia albipila*), Vroeg elfje (*Melangyna barbifrons*) en Variabel elfje (*Meliscaeva auricollis*) (Lameris 2023). Zeker de muggen worden aangetrokken door licht en dat is er altijd wel met de vele ramen in de beide flats en de overvloedige veiligheidsverlichting van het naast gelegen openbare gebouw. Die soorten zijn echter gevoeliger voor temperatuur en daar valt dan alleen op warmere nachten op te foerageren. Anders blijft een vleermuis kennelijk beter een nacht in torpor.

Tot slot is het toch de vraag of het sinds 2017 in 2024 nog altijd hetzelfde exemplaar betreft. Het gedrag is niet veranderd. Voor de soort geldt een als maximale leeftijd meer dan 16 jaar met een jaarlijkse overlevingskans van 80% voor volwassen dieren (Dietz, Helversen en Nill, 2009). Een overlever lijkt waarschijnlijker dan telkens een nieuwe opvolger die hetzelfde gedrag vertoont.

Conclusie

Het beeld van verplichte winterslaap voor vleermuizen behoeft nuance. Waarschijnlijk weet vooral de soort Gewone dwergvleermuis zich 's winters goed in actieve toestand te redden. Andere soorten vliegen meer incidenteel een warmere nacht wat rond.

Het gedrag zou afhankelijk kunnen zijn van het directe leefgebied met gevarieerde beplanting van berk, wilg en klimop die tot een winters prooi-aanbod kunnen leiden.

Ook het net wat mildere microklimaat tussen flatgebouwen zou daarbij goed een factor kunnen zijn.

Literatuur

1. Deijk, J. van en J. Borst, Vlinders in de winter, De Vlinderstichting & NatureToday, 27 april 2021
2. Dietz, C., O. von Helversen en D. Nill, Vleermuizen, Tirion Natuur, 2009
3. Drukker, D., Wintermuggen, EIS Kenniscentrum Insecten en SoortenNL & NatureToday
4. Lameris, N., Wintervlinders, De Vlinderstichting & NatureToday, 5 maart 2023
5. Meijer, R.G., J.P. Dwarshuis en K.J. Piening, Wat horen vleermuizen van door mensen geproduceerde geluiden? *Lutra* 61-2, 2018
6. Pfaller G. Inter- und intraspezifische Variabilität der Soziallaute heimischer Fledermausarten (Chiroptera: Vespertilionidae), Dissertation, Fachbereich Biologie der Universität Kaiserslautern, 2002
7. Skiba, R. Europäische Fledermause, Die Neu Brehm-Bucherei, Hohenwarsleben 2009
8. Veling, K., Insecten in de winter, De Vlinderstichting & NatureToday, 21 januari 2021, 17 november 2021, 17 januari 2022, 29 december 2022

Summary

An impaired male *Pipistrellus pipistrellus* was found early March 2017. Probably due to starvation after winter hibernation. After that, monitoring of bats took place during winters in the garden between the two blocks of flats where he was found. It appeared that the at any moment present animal (presumed a male) flew out every evening during winter and mostly other parts of the nights. He presumably had a partner for weeks who came along out and met several conspecifics during the nights. The only reason for staying in was a period or a night with precipitation. A snow cover or pyrotechnic display was not a trigger to not fly around. A number of probable prey species is proposed from online sources. He or his successors survived at least for seven years and is or are still going strong. It seems that hibernation is not necessary for some bats in urban environments anymore.

(advertentie)

(advertentie)

Adressen

Vleermuiswerkgroep Nederland

Voorzitter ad interim:

René Janssen, 06-45454914, anomalus@gmail.com

Ledenadministratie:

Saskia Roselaar, 06-44896274, saskiaroselaar@hotmail.com

Nacht van de Vleermuis:

Carlo Wijnen, 06-21503547, carlo4nature@icloud.com

Jaar van de Meervleermuis:

Wieneke Huls, 06-41616558, wienekehuls@gmail.com

Website:

Anne-Jifke Haarsma, 06-39498605, ahaarsma@dds.nl

Site: www.vleermuis.net

E-mail: bestuur@vleermuis.net

Nieuwsbriefredactie:

Wieneke Huls, Lineke Begeman, Kamiel Spoelstra, Jip Ramakers, Mees van Horssen, Mies Loogman, René Janssen en Mark Hoksberg.
e-mail: redactie@vleermuis.net

Zoogdierverseniging

Natuurplaza (Mercator III),
Toernooiveld 1, Nijmegen
024-7410500
www.zoogdierverseniging.nl

Wintertellingen:

Maurice La Haye: maurice.lahaye@zoogdierverseniging.nl

Databankbeheerder:

Martijn van Oene: martijn.vanoene@zoogdierverseniging.nl

Provinciale Werkgroepen

Friesland: Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF)

John Melis, 06-46524630 of 0516-461836, info@fjildbiology.nl

Groningen: Vleermuiswerkgroep Groningen

Klarissa Nienhuys, 050-3120741,
info@vleermuiswerkgroepgroningen.nl

Drenthe: Vleermuiswerkgroep Drenthe (VLED)

Reinier Meijer, 0592-372359, vled@zoogdierverseniging.nl

Overijssel: ZWG-Overijssel

Henk Mellema, 06-42948903, henkmellema@planet.nl

Vleermuiswerkgroep Deventer

Tom Dekker, 06-54623388, tom@imd-ma.nl

Gelderland: VLEGEL

Frans Bosch, 06-40018425, secretariaat@vlegel.org

Flevoland:

Jeroen Reinhold, 0320-231971, reinhold@landschapsbeheer.net

Noord-Holland: NOZOS

Peter van der Linden - voorzitter@nozoz.nl,
Secretaris: Erik Jan de Wit - secretaris@nozoz.nl
website: <http://www.nozoz.nl>

Vleermuiswerkgroep Noord-Holland

Carola van den Tempel, VleerNH@gmail.com

Zuid-Holland: ZWG-ZH

Kees Mostert, 015-2145073, info@zwgz.nl

ZOogdierenwerkgroep Utrecht (ZOUT),

zoogdierutrecht@gmail.com

Noord-Brabant: VLMWGNB

vleermuis.brabant@gmail.com

Limburg: ZWG-NHGL

Wintertellingen mergelgroeven: Jos Cobben, 043-3252776

Zeeland: ZWG-Zeeland

Contactpersoon: Nanning-Jan Honingh, 06-12883834,
njhoningh@gmail.com

Colofon

De Nieuwsbrief is een uitgave van de Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN)

ISSN 0928-3587

Nieuwsbrieffredactie: Wieneke Huls, Lineke Begeman, Kamiel Spoelstra, Jip Ramakers, Mees van Horssen, Mies Loogman, René Jansen en Mark Hoksberg.

De redactie houdt zich niet verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Wel houdt de redactie zich het recht voor artikelen in te korten, te redigeren en voor personen of groepen kwetsende artikelen niet te plaatsen.

Bijdragen in de VLEN-Nieuwsbrief gaan over vleermuizen, vleermuisbescherming, (lopend) onderzoek, ervaringen van vleermuiswerkers en aanverwante zaken, bij voorkeur in de Nederlandse context.

Oproep voor artikelen en kopij

Heb jij een leuk onderwerp voor een artikel in de VLEN-nieuwsbrief? Zoek dan contact met redactie@vleermuis.net.

We kunnen allerlei soorten kopij plaatsen. Het mag variëren van wetenschappelijk getinte artikelen van meerdere pagina's tot korte anekdotes, interviews, mooie foto's, tekeningen of gedichten die je wil delen, oproepjes om mensen te werven voor vrijwilligersprojecten... de nieuwsbrief is bedoeld om informatie uit te wisselen binnen de Vleermuiswerkgroep Nederland maar óók daarbuiten. Ben je

zelf geen vaardige schrijver, dan kunnen we je ook helpen. Dus ook als je alleen een leuk onderwerp hebt, laat het ons weten!

De VLEN-nieuwsbrief komt driemaal per jaar uit rond eind februari, half juni en begin oktober. De kopij moet uiterlijk zes weken vóór verschijningsdatum binnen zijn.

Adreswijzigingen kunnen rechtstreeks doorgegeven worden door te mailen naar: leden@vleermuis.net

VLEN-Nieuwsbrief is the newsletter of the Dutch Bat Workgroup (VLEN)

People from outside the Netherlands can subscribe to the Newsletter by sending an e-mail to leden@vleermuis.net to become a VLEN member. Subscriptions a free of charge.

Contributions on bats in a Dutch context are appreciated. Send your inquiries to the editor: redactie@vleermuis.net

De VLEN is een werkgroep van de Zoogdiervereniging. *VLEN is part of the Dutch Mammal Society.*